УДК 338.246:504.06

Н.М. Гринчишин, к.с.-г.н., доц.; М.А. Петрова, к.т.н.; О.М. Мартин, к.е.н., доц.

(Львівський державний університет безпеки життєдіяльності)

РОЛЬ ЕКОЛОГІЧНИХ ПОДАТКІВ У ПІДВИЩЕННІ РІВНЯ ЕКОЛОГІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ДЕРЖАВИ

Здійснено порівняння видів екологічних податків європейських країн з екологічними податками, які застосовуються в Україні. Проаналізовано платежі за забруднення в Україні та доведено їх неефективність у розв'язанні проблем екологічної безпеки. Розглянуто найбільш поширені в країнаїх ЄС екологічні податки: податок на продукт, енергетичний і транспортний, та показана їх роль в регулюванні рівня екологічної безпеки. Виявлено основні проблеми низької ефективності сучасної системи екологічного оподаткування України в підвищенні рівня екологічної безпеки та запропоновано шляхи їх розв'язання.

Ключові слова: екологічна безпека, екологічні податки, екологічна політика.

Постановка проблеми. В останні десятиліття екологічна безпека стала однією з найгостріших проблем сучасного суспільства.

Загальний стан екологічної безпеки в Україні є досить складним: антропогенне і техногенне навантаження на навколишнє природне середовище в кілька разів перевищує відповідні показники розвинутих країн світу, тривалість життя становить у середньому близько 66 років (у Швеції - 80, у Польщі - 74) [1].

На низький рівень екологічної безпеки в державі вказує низький індекс якості довкілля (Environmental Performance Index) [2], визначений фахівцями Єльського університету, згідно з яким в 2012 році Україна посіла 102 позицію серед 132 країн світу.

Все це обумовлює необхідність розв'язання проблем, пов’язаних із підвищенням рівня екологічної безпеки суспільства.

Нова державна екологічна політика України, яка визначається Законом України «Про основні засади (Стратегію) державної екологічної політики на період до 2020 року», спрямована на поліпшення екологічної ситуації та підвищення рівня екологічної безпеки. Реалізація цієї політики передбачає застосування економічних методів, серед яких важлива роль належить екологічному оподаткуванню [1].

Актуальність проблеми екологічного оподаткування та низька ефективність цього інструменту в регулюванні рівня екологічної безпеки України змушують звертатись до досвіду розвинених країн, насамперед Європейського Союзу (у рейтингу якості довкілля європейські країни мають найвищі позиції), де застосування таких податків є успішним.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження європейського досвіду екологічного оподаткування з економічних позицій та можливості його вдосконалення в Україні висвітлено в працях вітчизняних вчених, зокрема С.М. Козьменка, Л.Г. Мельника,

Е.В.Матвеєва, Б.М. Данилишина, Є.В. Хлобистова, О.О. Веклич, М.А. Хвесика, Я.В. Якуша, С.І. Дорогонцова, К.А Ритікової, О.П. Маслюківської, Т.П. Галушкіної, Л.А. Кравцової, М.І. Бублик, Т.О. Коропецької та багатьох інших.

Однак питання ролі екологічного оподаткування як дієвого механізму в підвищенні рівня екологічної безпеки держави потребує більш глибокого вивчення та дослідження, що і є метою цієї статті.

Постановка завдання. Відповідно до поставленої мети необхідно вирішити такі завдання: проаналізувати підходи до визначення та класифікації екологічних податків у країнах Європейського Союзу (далі ЄС) і в Україні, порівняти досвід європейських країн і вітчизняний стосовно ролі екологічних податків у розв'язанні проблем екологічної безпеки, і на цій основні визначити основні шляхи вдосконалення системи екологічного оподаткування в Україні.

Виклад основного матеріалу. Вперше ідея екологічного оподаткування з'явилась у працях економіста-теоретика А.К. Пігу, який запропонував впливати на поведінку винних у забрудненні навколишнього середовища шляхом податків і стимулювати природоохоронну діяльність шляхом дотацій. Необхідність їх застосування на офіційному рівні була підтверджена в першій Програмі дій Європейського союзу з охорони довкілля (1973 р.), і пов'язувалася з реалізацією принципу «забруднювач платить».

На практиці екологічні податки першими почали застосовувати скандинавські країни ще в 80-ті роки XX ст. Активізація уваги до них в країнах ЄС відбулася з середини 90-х років у зв'язку з повсюдно здійснюваним переходом у галузі охорони довкілля від командно-адміністративних до економічних методів управління [3].

У Європі, податки належать до екологічних у тому випадку, коли база оподаткування є фізичною одиницею виміру або умовною одиницею того, що чинить достовірно встановлений негативний вплив на навколишнє природне середовище [4]. У різних країнах їх називають по-різному: платежами, зборами, платою, податками, але все це лише різні назви одного економічного інструменту.

На сьогоднішні, у країнах ЄС широко застосовують близько 370 видів екологічних податків [5]. Відповідно до цільового спрямування їх поділяють на: податки, які переважно призначені для покриття екологічних витрат; податки, що стимулюють екологічну поведінку економічних агентів (виробників і споживачів); податки, що виконують переважно фіскальну функцію для подальшого фінансування природоохоронних заходів [6].

Директорат з податків і митних зборів Європейської комісії поділив екологічні податки на сім груп за сферами їх застосування [7].

1. Енергетичні податки (на моторне паливо; на енергетичне паливо, на електроенергію).

2. Транспортні податки (на пройдені кілометри, щорічний податок з власників, акцизи при купівлі нового або старого автомобіля).

3. Платежі за забруднення (емісії забруднювальних речовин в атмосферу і скиди в водні басейни).

4. Податки за розміщення відходів (платежі за розміщення відходів на звалищах і їх переробку, а також податки на спеціальні продукти).

5. Податки на викиди речовин, які призводять до глобальних змін клімату (озоноруйнівні речовини, парникові гази).

6. Податок на шумовий вплив.

7. Платежі за користування природними ресурсами.

Згідно з Податковим кодексом України: екологічний податок – це загальнодержавний обов'язковий платіж, що справляється з фактичних обсягів викидів у атмосферне повітря, скидів у водні об'єкти забруднювальних речовин; розміщення відходів; фактичного обсягу радіоактивних відходів, що тимчасово зберігаються їх виробниками; фактичного обсягу утворених радіоактивних відходів та з фактичного обсягу радіоактивних відходів, накопичених до 1 квітня 2009 року.

До числа загальнодержавних податків та зборів в Україні належать: збір у вигляді цільової надбавки до діючого тарифу на електричну та теплову енергію; збір за першу реєстрацію транспортного засобу; плата за користування надрами, плата за землю, збір за користування радіочастотним ресурсом України, збір за спеціальне використання води, збір за спеціальне використання лісових ресурсів [8].

Порівняння екологічних податків у країнах ЄС і України дає можливість побачити відсутність в системі державного екологічного оподаткування податків на шумове забруднення і продуктових.

Слід відзначити особливу роль податків на продукт у регулюванні рівня екологічної безпеки. До екологічних податків на продукт належать податки, що стягуються з одиниці готової продукції, яка на одному з етапів свого життєвого циклу призводить до забруднення навколишнього середовища. Податки на продукт найчастіше встановлюються для автомобільних шин, батарейок та акумуляторів, миючих засобів, пластикової упаковки та багатьох інших товарів. Стимулююча функція цих податків реалізується шляхом збільшення ціни за рахунок податку, що призводить до зменшення споживання цієї продукції. Так, наприклад, в Австрії введення платежів за використання пестицидів та мінеральних добрив знизило їх споживання на 30% [9]. Запровадження такого виду екологічних податків є актуальним для України.

Досвід країн ЄС показує, що активне застосування екологічного податку сприяє зниженню загального рівня забруднення природного середовища [4].

Проаналізуємо з цієї позиції ефективність зборів за забруднення природного середовища, які діяли в Україні протягом 2000-2011 рр. Основна мета цих платежів полягала у стимулюванні платників до природоохоронної діяльності, результатом якої мало б бути зниження загального обсягу викидів і скидів забруднювальних речовин у компоненти природного середовища, зменшення обсягів утворення твердих відходів і відповідно підвищення рівня екологічної безпеки держави.

Згідно з даними державної служби статистики України [10], загальні обсяги викидів забруднювальних речовин в атмосферне повітря стаціонарними джерелами протягом 2000-2011 р.р. не мають тенденції до зниження (табл. 1) при зниженні рівня виробництва.

Таблиця 1

Викиди забруднювальних речовин в атмосферне повітря стаціонарними джерелами забруднення в Україні [10]

Роки	2000	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
Викиди, *тис.т*	3959,4	4464,1	4822,2	4813,3	4524,9	3928,1	4131,6	4373,6

Такі обсяги викидів забруднювальних речовин в атмосферне повітря становлять загрозу для населення і природного середовища [1].

Збори за скиди забруднювальних речовин у водні об'єкти не вплинули на покращення якості і кількості стічних вод. Низька ефективність та потужність систем очищення стічних вод зумовлювали подальше забруднення водних об'єктів. Кризову ситуацію підтверджують дані ЮНЕСКО [1], згідно з якими, за рівнем якості води Україна з-поміж 122 країн світу посідає 95 місце.

Досвід країн ЄС свідчить про те, що екологічні податки значно сприяють вирішення проблеми відходів. Розмір податку за розміщення тонни відходів на звалищах знаходиться в межах від 9 доларів США в Швейцарії до 33 доларів США в Норвегії. В Австрії ставки податків можуть бути суттєво зниженими, якщо звалища правильно організовані, а метан, який виділяється, утилізується. В деяких країнах місцева влада стимулює спалювання відходів (за спалювання податки менші, ніж за розміщення їх на звалищах) [6]. У результаті запровадження таких податків у деяких країнах ЄС (Данія, Швеція, Бельгія, Нідерланди, Німеччина, Австрія та ін.) вдалося значно скорити обсяги відходів (до 80%), що підлягають захороненню на звалищах [11].

Збори за розміщення відходів, що діяли в Україні протягом 2000-2011 р.р., суттєво не вплинули на ситуацію з відходами. Переробляється та повторно використовується лише 12 % твердих побутових відходів, а решта складується на полігонах і звалищах [12]. Таким чином, збільшення кількості звалищ і недосконала система складування сміття ускладнюють стан екологічної безпеки держави.

Все це вказує на низьку ефективність зборів за забруднення природного середовища в Україні у підвищенні рівня екологічної безпеки.

Причини дієвості екологічних податків за забруднення в країнах ЄС полягають у високих ставках, які спрямовані на те, щоб підприємствам було вигідніше здійснювати заходи з охорони навколишнього природного середовища, а не забруднювати його.

Низькі нормативи зборів за забруднення природного середовища, які діяли в Україні протягом 2000-2011 рр. не відповідали сумі завданих збитків і не стимулювали виробників до проведення природоохоронних заходів. За таким обставин підприємствам вигідніше було платити збори за забруднення ніж здійснювати природоохоронні заходи (табл.2).

Таблиця 2

Платежі (збори) за порушення природного середовища в Україні, млн. грн [13]

Роки	**2007**	**2008**	**2009**	**2010**
Збори за забруднення навколишнього природного середовища - разом	955,7	1065,3	1198,7	1361,2
за викиди в атмосферне повітря забруднювальних речовин	558,7	627,1	702,2	795,9
за скиди забруднювальних речовин безпосередньо у водні об'єкти	75,0	69,7	88,0	93,7
за розміщення відходів	322,0	368,5	408,5	471,6

Отже, цю ситуацію можна змінити лише збільшуючи до європейського рівня ставки за викиди і скиди одиниці маси забруднювальної речовини та за розміщення відходів .

Податковий кодекс України, який набрав чинності з 1 січня 2011 року, передбачає введення екологічного податку на заміну зборам за забруднення природнього середовища і збільшення ставки податку за викиди забруднювальних речовин стаціонарними джерелами у 3,6 раза, за скидання забруднювальних речовин – у 4,8 раза, за розміщення відходів – у середньому у 8,1 раза. Можливо, що введення цих норм стимулюватиме виробників до впровадження природоохороних технологій і вплине на підвищення рівня екологічної безпеки держави.

Уваги заслуговують найбільш поширені в країнах ЄС транспортні та енергетичні податки у вирішені проблем екологічної безпеки.

До енергетичних належать податки на енергоносії, які використовуються як транспортними засобами, так і стаціонарними джерелами. Типовими для транспорту є податки на бензин і дизель, а для стаціонарних джерел на пальне, природний газ, вугілля та електроенергію. Ставки податку встановлені залежно від міри забруднення атмосфери при спалюванні цього енергоносія. Високі ставки енергетичних податків спрямовані на зменшення викидів парникових газів від спалювання викопного палива та стимулюють використання більш екологічних видів палива [14].

Окрему підгрупу енергетичних податків становить податок на двоокис вуглецю (CO_2), оскільки енергоносії при згоранні утворюють енергію, паралельно виділяючи двоокис вуглецю. Євростат рекомендує у випадку, якщо надходження від податку на CO_2 можна відділити від енергетичних податків, формувати їх в окрему підкатегорію [15].

Нині податок на CO_2 є частиною податкової системи Данії, Фінляндії, Італії, Нідерландів, Норвегії, Швеції та Франції. Ставка може змінюватися від 1 до 25 доларів США за тонну викинутого двоокису вуглецю, пропорційно до кількості викидів на одиницю виділеного тепла [16].

В чинному Податковому кодексі України вперше введено ставку податку на двоокис вуглецю як забруднювальну речовину атмосфери в розмірі 0,22 грн. (менше 2 євроцентів) за тонну викидів. Така ставка податку не сприятиме зменшенню енергоємності національної економіки і не буде стимулювати виробників до використання більш екологічних видів палива.

Щодо транспортних податків, то вони стосуються власників транспортних засобів і диференціюються для кожного виду транспорту та рівня навантаження доріг і забруднення.

У Німеччині з 2009 року введений єдиний принцип оподаткування автомобілів. Водії одночасно сплачують за об'єм двигуна і за об'єм викидів CO_2. За автомобілі з бензиновими двигуном сплачується податок 2 євро/100 $см^3$, а за дизельні - 9 євро/100 $см^3$. Додатково власники машин платять і за об'єм викидів CO_2: 2 євро за кожен грам. До речі, існує пільга – якщо автомобіль виділяє менше 120 грамів CO_2 на кілометр шляху, то податок не сплачується. Але цей ліміт щорічно буде знижуватись: в 2014 році він буде становити до 95 г/км. Така система стимулює купівлю і виробництво більш екологічних автомобілей.

Майже ідентична система транспортного податку діє і у Франції.

В Данії влада старається підтримувати такі види транспорту, як велосипед і мопед, для цього під час реєстрації автомобіля водій сплачує 105 відсотків його вартості. Якщо вартість автомобіля менше 18 000 доларів США, то власнику потрібно сплатити 180 відсотків. Окрім цього в Данії існує великий акциз на бензин – тобто власники сплачують податок двічі: при реєстрації і під час використання автомобіля [17].

Збір за забруднення атмосфери пересувними джерелами трансформований в Податковому кодексі України в екологічний податок. Завдяки цим змінам розширилось коло платників податків, який тепер сплачують власники всіх транспортних засобів. Але враховуючи значний внесок транспортних засобів у забрудненість атмосферного повітря (викиди забруднювальних речовин від автотранспорту в Україні становить 39% від загальної кількості викидів у повітря [1]), постійно зростаючий парк автомобілів і чинні низькі нормативи вмісту забруднювальних речовин у відпрацьованих газах, то найбільш доцільним є введення щорічного екологічного транспортного податку, який існує в країнах ЄС.

Висновки. З проведеного дослідження випливає, що екологічні податки відіграють значну роль в підвищенні рівня екологічної безпеки суспільства. Дієвим цей економічний інструмент екологічної політики стає лише тоді, коли види податків впливають на ризики екологічної безпеки, а ставки податків встановлені таким чином, щоб кожному виробнику було набагато вигідніше переорієнтувати свою діяльність в екологічно безпечному напрямі, ніж сплачувати екологічні платежі.

Слід визнати неефективність вітчизняної системи екологічного оподаткування щодо регулювання рівня екологічної безпеки.

Для удосконалення системи екологічного оподаткування в підвищенні рівня екологічної безпеки потрібно збільшити кількість видів податків, зокрема якнайскоріше ввести податок на продукцію, яка негативно впливає на навколишнє середовище, і щорічний податок на транспорт, як один із важливих чинників забруднення атмосферного повітря, а також збільшити ставки на існуючі види податків до європейського рівня.

Регулювання рівня екологічної безпеки держави за допомогою екологічних податків повинно максимально врахувувати позитивний досвід Європейського Союзу.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2020 року. - Закон України від 21.12.2010 №2818-VI [Електронний ресурс]. - Режим доступу: http://zakon..rada.gov.ua/laws/show/2818-17.

2. Индекс экологической эффективности — информация об исследовании [Електронний ресурс]. - Режим доступу: http://environmental-performance-index/info.

3. Ритікова К.А. Світовий досвід застосування екологічних податків [Електронний ресурс]. - Режим доступу: http://essuir.sumdu.edu.ua/bitstream/123456789/12525.

4. Екосередовище і сучасність. Т.5. Управління екосередовищем в умовах регіоналізації / С.І. Дорогунцов, М.А. Хвесик, Л.М. Горбач, П.П. Пастушенко. – К.: Кондор, 2006. – 446 с.

5. Національна екологічна політика України: оцінка і стратегія розвитку: аналітична доповідь // Міністерство охорони НПС України; Програма Розвитку ООН; Глобальний Екологічний Фонд. – 2007. – 184 с.

6. Якуша Я. В. Проблеми адаптації європейського досвіду екологічного оподаткування до українських умов / Я. В. Якуша // Экономика Крыма. – 2011. – № 3 (36). – С. 73-77.

7. Дружинина Е.О., Потапова Н.В. Экспорт "экологических проблем" и его социально-экономические последствия [Електронний ресурс].– Режим доступу: http://eztuir.ztu.edu.ua/419/1/176.pdf.

8. Податковий кодекс України № 2755-VI від 02.12.2010 [Електронний ресурс].– Режим доступу : http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?page=1&nreg=2755-17

9. Поліщук В.Г., Франчук Ю.О. Роль екологічного оподаткування в контексті стимулювання сталого розвитку регіону [Електронний ресурс].– Режим доступу http**:**//nauka.kushnir.mk.ua/?p=24214.

10. Державний комітет статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://ukrstat.org/.

11. Системи поводження з твердими побутовими відходами в українських містах, роль міського населення в роздільному збиранні сміття та рекомендації до органів місцевого самоврядування [Електронний ресурс]. – Режим доступу http://msdp.undp.org.ua/data/publications/

12. Тверді побутові відходи: джерела утворення та екологічний аспект проблеми [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://osvita.ua/vnz/reports/ecology/21366

13. Витрати на охорону навколишнього середовища та екологічні платежі у 2010 році: Оприлюднення експрес-випусків Держстату у 2011 році [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://ukrstat.org/express/expres_u.html.1

14. Маслюківська О.П. Еколого-трудова податкова реформа як інструмент реалізації стратегії сталого розвитку / О.П. Маслюківська // Пріоритети збалансованого (сталого) розвитку України // Матеріали II Українського екологічного конгресу, 27–28 жовтня 2008 р. Ч.1. – К.: Центр екологічної освіти таінформації, 2008. – С. 178-183.

15. Eurostat. Environmental taxes - A statistical guide. Methods and nomenclatures, Theme 2 – Economy and Finance.–Eurostat.–2006.–37 p.

16. OECD/EEA Database on instruments used for environmental policy and natural resources management [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www2.oecd.org/ecoinst/queries.

17. Податок з власників транспорних засобів. Світовий досвід.[Електронний ресурс] — Режим доступу: http:www.autoinvestor.org/.../746-podatok-z-vlasnikiv-transportnih-zasobiv-svitoviy-dosvid.

Н.М. Гринчишин, М.А. Петрова, О.М. Мартин

РОЛЬ ЕКОЛОГІЧНИХ ПОДАТКІВ У ПІДВИЩЕННІ РІВНЯ ЕКОЛОГІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ДЕРЖАВИ

Здійснено порівняння видів екологічних податків європейських країн з екологічними податками, які застосовуються в Україні. Проаналізовано платежі за забруднення в Україні та доведено їх неефективність у розв'язанні проблем екологічної безпеки. Розглянуто найбільш поширені в країнаїх ЄС екологічні податки: податок на продукт, енергетичний і транспортний, та показана їх роль в регулюванні рівня екологічної безпеки. Виявлено основні проблеми низької ефективності сучасної системи екологічного оподаткування України в підвищенні рівня екологічної безпеки та запропоновано шляхи їх розв'язання.

Ключові слова: екологічна безпека, екологічні податки, екологічна політика.

Н.Н. Гринчишин, М.А. Петрова, О.М. Мартын

РОЛЬ ЭКОЛОГИЧЕСКИХ НАЛОГОВ В ПОВЫШЕНИИ УРОВНЯ ЭКОЛОГИЧЕСКОЙ БЕЗОПАСНОСТИ ГОСУДАРСТВА

Проведено сравнение видов экологических налогов европейских стран с экологическими налогами, которые применяются в Украине. Проанализированы платежи за загрязнение в Украине и доказана их неэффективность в решении проблем экологической безопасности. Рассмотрены наиболее распространенные в странах ЕС экологические налоги: налог на продукт, энергетический и транспортный, и показана их роль в регуляции уровня экологической безопасности. Обнаружены основные проблемы низкой эффективности современной системы экологического налогообложения Украины в повышении уровня экологической безопасности и предложены пути их решения.

Ключевые слова: экологическая безопасность, экологические налоги, экологическая политика.

N.M. Hrynchyshyn, M.A. Petrova, O.M. Martyn

THE ROLE OF ENVIRONMENTAL TAXES IN IMPROVEMENT OF ENVIRONMENTAL SAFETY

The environmental taxes types, applied in EU countries and Ukraine have been compared. The analysis of emission charges in Ukraine has been performed, and its ineffectiveness for the improvement of environmental safety has been proved. The most common EU environmental taxes have been considered, namely product, energy, and transport tax; their share in regulation of environmental safety has been shown. The main reasons for low efficiency of the present-day Ukrainian environmental tax system have been elicited, and the improvement methods have been proposed.

Key words: environmental safety, environmental taxes, environmental policy.